

ZAMONAVIY O'ZBEK RANGTASVIRIDA MILLIY IDENTIKLIK IFODASI

Ashurov Bekzod Marifovich

Respublika ixtisoslashtirilgan dizayn maktabi Tasviriy san'at bo'limi boshlig'i

Annotatsiya: Maqolada zamonaviy o'zbek rangtasvirida milliy identiklikning vizual ifodalanish usullari tahlil qilinadi. XX asr boshidan hozirgi davrgacha bo'lgan taraqqiyot bosqichlari qiyosiy-tarixiy nuqtai nazardan ko'rib chiqilib, mustaqillik davrida milliy o'zlikni ifodalashning asosiy yo'nalishlari — an'anaviy bezak va miniatyura merosiga murojaat, tarixiy xotira va madaniy ramzlar, maishiy hamda landshaft janrlarida milliy muhitning talqini va zamonaviy tajribalar — aniqlanadi. Tadqiqot milliy identiklik tayyor, o'zgarmas hodisa emas, balki doimiy qayta talqin qilinadigan madaniy konstruktsiya ekanini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: o'zbek rangtasviri, milliy identiklik, vizual madaniyat, an'ana va zamonaviylik, miniatyura, bezak, mustaqillik davri san'ati, postmodernizm.

Abstract: The article examines the visual expression of national identity in contemporary Uzbek painting. Using a comparative-historical and iconographic approach, it identifies four main strategies in the post-independence period: reinterpretation of ornamental and miniature heritage, representation of historical memory and cultural symbols, depiction of the national environment in genre and landscape painting, and postmodern experimentation. The study argues that national identity in Uzbek painting is not a fixed essence but a continually renegotiated cultural construct.

Keywords: Uzbek painting, national identity, visual culture, tradition and modernity, miniature, ornament, post-independence art.

Milliy identiklik — gumanitar fanlarning markaziy tushunchalaridan biri. U jamiyatning o'zini boshqalardan farqlashi, umumiy tarix, til, urf-odat va estetik qadriyatlar asosida shakllangan jamoaviy o'zlik hissini anglatadi. Tasviriy san'at, ayniqsa rangtasvir, bu o'zlikni ko'rinadigan shaklga keltiruvchi eng ta'sirchan vositalardan biridir: rang, kompozitsiya, ramz va mavzu orqali jamiyatning dunyoqarashi, tarixiy xotirasi va kelajakka qarashi ifodalanadi.

O'zbek rangtasviri o'ziga xos tarixiy yo'lni bosib o'tgan. Uning zamonaviy shakli XX asr boshlarida Turkiston o'lkasida Yevropa an'anaviy ustaxona rangtasviri va mahalliy badiiy madaniyatning uchrashuvi natijasida vujudga keldi. Sovet davrida u mafkuraviy talablar doirasida rivojlandi, 1991-yildan keyin esa milliy o'zlikni yangicha anglash va ifodalash zarurati yuzaga keldi. Shu bois mazkur mavzu ham san'atshunoslik, ham madaniyatshunoslik uchun dolzarbdir.

Benedikt Anderson millatni «xayoliy jamoa» (imagined community) deb ta'riflaydi: millat a'zolari bir-birini shaxsan tanimasa ham, o'zlarini umumiy jamoaning bir qismi sifatida tasavvur qiladi. Bu tasavvurni shakllantirishda til, matbuot, muzey va tasviriy san'at muhim o'rin tutadi. Hobsbaum va Renger «an'analarning ixtiro qilinishi» tushunchasi orqali ko'plab «qadimiy» deb qabul qilingan an'analarning aslida nisbatan yaqin tarixda shakllantirilgani, ya'ni

ijtimoiy-siyosiy ehtiyojlar asosida qayta tuzilgani haqida fikr yuritadilar. Entoni Smit esa milliy identiklikda umumiy mif va xotiralar, tarixiy vatan tushunchasi va jamoaviy madaniyat o'rnini ta'kidlaydi.

Styuart Xoll identiklikni «mavjud bo'lish» emas, balki «bo'lib borish» jarayoni sifatida talqin qiladi: u tarix, madaniyat va hokimiyat o'rtasidagi doimiy muzokaraning mahsulidir. Xomi Bxabxa fikricha, madaniyatlar uchrashgan «oraliq makon»da yangi, duragay shakllar paydo bo'ladi. Bu qarashlar o'zbek rangtasviri uchun alohida ahamiyatga ega, chunki u Sharq badiiy an'anasi, Yevropa rangtasvir maktabi va sovet davri tajribasi kesishmasida shakllangan.

Turkistonda zamonaviy ma'nodagi dastgohli rangtasvir XX asr boshida rivoj topdi. Bu jarayonda mahalliy hayot va me'moriy yodgorliklarga qiziqqan, o'lkaga kelgan rassomlar — jumladan, A. Volkov, P. Benkov, shuningdek Ural Tansiqboyev kabi o'zbekistonlik ijodkorlar muhim o'rin tutdi. Ularning asarlarida Samarqand, Buxoro, Xiva me'morchiligi, bozor va choyxona manzaralari, mahalliy odamlar siymosi asosiy mavzuga aylandi. Ko'p hollarda Sharq «ekzotik» ko'rinishda talqin qilingan bo'lsa-da, aynan shu davrda o'zbek xalqining vizual obrazi tasviriy san'atda mustahkamlana boshladi.

Mahalliy rassomlar avlodi shakllanishi bilan milliy muhitga «ichkaridan» qarash paydo bo'ldi. Rangning yorqinligi, quyoshli yorug'lik, bezakdorlik va tabiatga yaqinlik o'zbek rangtasvirining uslubiy belgilariga aylandi.

Sovet davrida «mazmuni sotsialistik, shakli milliy» tamoyili hukmron edi. Shu doirada milliy kiyim, bezak, me'moriy fon va maishiy detallar tez-tez qo'llanildi, biroq ular ko'pincha mafkuraviy mavzuni bezovchi «milliy bo'yoq» vazifasini bajardi. Shunga qaramay, bu davrda professional san'at maktabi, ta'lim muassasalari va ko'rgazma tizimi shakllandi, ko'plab iste'dodli rassomlar yetishib chiqdi, Chingiz Ahmarov, Ural Tansiqboyev va boshqalar o'zbek rangtasvirining rang va kompozitsiya madaniyatini boyitdi. 1960–1980-yillarda esa «jiddiy uslub» va individual izlanishlar ta'sirida inson ruhiyati, tabiat va xotiraga e'tibor kuchaydi, milliy mavzu mafkuraviy qobiqdan asta-sekin ozod bo'la boshladi.

1991-yildan keyin milliy o'zlikni anglash, tarixiy xotirani tiklash va madaniy merosni qayta baholash jarayoni tasviriy san'atda ham yangi bosqichni boshlab berdi. Quyida shu davr rangtasviridagi asosiy yo'nalishlar tasniflanadi.

An'anaviy bezak va miniatyura. Bu yo'nalishda rassomlar Sharq miniatyurasi (Kamoliddin Behzod maktabi an'anasi), kitob bezagi, naqsh va ganch o'ymakorligi, suzani, ikat (abr) va kulolchilik motivlariga murojaat qiladi.

Bunda an'ana nusxalanmaydi, balki zamonaviy kompozitsion yechimlar bilan boyitiladi: bezak asarning «fon»idan mazmun tashuvchi asosiy vositaga aylanadi. Natijada tomoshabin uchun o'zbek milliy madaniyatiga xos «tanish» vizual kod yaratiladi.

Mustaqillik yillarida Amir Temur va temuriylar davri, Mirzo Ulug'bek va uning rasadxonasi, Alisher Navoiy, Bobur, Imom Buxoriy kabi tarixiy-madaniy siymolar tasviriy san'atning muhim mavzusiga aylandi.

Bu yo'nalish Smit nazariyasidagi «umumiy mif va tarixiy xotira» mexanizmini vizual jihatdan amalga oshiradi. Shu bilan birga, tarixiy mavzuning ko'pincha idealizatsiya qilinishi, ya'ni ikonografik an'anaga tushib qolish xavfi mavjudligini ham ta'kidlash lozim.

O'zbek rangtasvirining an'anaviy kuchli tomoni — kundalik hayot va tabiat tasviri. Bu asarlarda milliy identiklik «tabiiy» ko'rinishda, ya'ni ayni muhitning yorug'ligi, rang-barangligi va odamlar o'rtasidagi iliq munosabatlar orqali ifodalanadi. Natyurmortda dasturxon obrazi — mehmondo'stlik, to'kin-sochinlik va ahillik ramzi sifatida milliy qadriyatlarni yetkazadi.

Yosh avlod rassomlari milliy mavzuni ko'pincha konseptual, ramziy yoki ironik shaklda qayta o'ylaydi. Bunday tajribalar Bxabxa tilidagi «duragaylik»ni yaqqol namoyon etadi: milliy o'zlik yopiq doirada saqlanmay, global badiiy tilga qo'shilgan holda qayta quriladi. Shu tariqa an'ana va zamonaviylik qarama-qarshi emas, balki o'zaro boyituvchi kuch sifatida namoyon bo'ladi.

Tahlil shuni ko'rsatadiki, zamonaviy o'zbek rangtasvirida milliy identiklik uch asosiy darajada namoyon bo'ladi.

Birinchi — rang va yorug'lik madaniyati. Yorqin, to'yingan ranglar, quyoshli muhitni his ettiruvchi yorug'lik talqini o'zbek rangtasvirini boshqa maktablardan farqlovchi belgi sifatida qabul qilinadi. Bu xususiyat mavzudan qat'i nazar, uslub darajasida milliy o'ziga xoslikni saqlab qoladi.

Ikkinchi — bezak va ramz tizimi. Naqsh, arabeska, geometrik ritm va me'moriy motivlar milliy vizual kodning ajralmas qismi. Zamonaviy rassomlar ularni bezak sifatida emas, balki ma'no tashuvchi element sifatida ishlatadi.

Uchinchi — qadriyatlar tizimi. Oila, mehmondo'stlik, mehnatsevarlik, ma'rifat, tabiat bilan uyg'unlik kabi qadriyatlar mavzu tanlovi va obrazlar talqinida yashirin shaklda ifodalanadi.

Shu sababli milliy identiklikni saqlashning eng samarali yo'li uni «muzeylashtirish» emas, balki ijodiy qayta talqin qilishdir. Anderson va Hobsbaum nazariyalari nuqtai nazaridan qaraganda, bu jarayon milliy madaniyatning tirik, doimiy yangilanib turuvchi tabiatini ko'rsatadi.

Zamonaviy o'zbek rangtasviri milliy identiklikni ifodalashning murakkab, ko'p qatlamli tizimini shakllantirgan bo'lib, u mavzu, vizual til, ramz va qadriyatlar darajasida namoyon bo'ladi.

Tarixiy jihatdan o'zbek rangtasviri Yevropa dastgohli rangtasviri va Sharq badiiy an'analari uyg'unligi, so'ngra sovet davri tajribasi asosida shakllandi; mustaqillik davri esa milliy o'zlikni ongli ravishda anglash va qayta talqin qilish bosqichi bo'ldi.

Mustaqillik davrida to'rt asosiy yo'nalish aniqlandi: bezak va miniatyura merosining qayta talqini; tarixiy xotira va madaniy ramzlar; maishiy va landshaft janrlarida milliy muhit tasviri; zamonaviy va postmodern izlanishlar.

TANQIDIY NAZAR, TAHLILIY TAFAKKUR VA INNOVATSION G'OYALAR

Milliy identiklik o'zbek rangtasvirida o'zgaras «mohiyat» emas, balki doimiy muzokaraga kirishuvchi, an'ana va zamonaviylik o'rtasidagi dialog jarayonida yangilanuvchi madaniy hodisadir.

Kelgusi tadqiqotlar uchun alohida rassomlar ijodining monografik tahlili, xalqaro ko'rgazmalarda o'zbek rangtasvirining qabul qilinishi va raqamli vizual madaniyatning milliy identiklikka ta'sirini o'rganish istiqbolli yo'nalishlardir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Anderson B. Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism. London: Verso, 1983.
2. Bhabha H. K. The Location of Culture. London: Routledge, 1994.
3. Hall S. Cultural Identity and Diaspora // Identity: Community, Culture, Difference / ed. J. Rutherford. London: Lawrence & Wishart, 1990.
4. Hobsbawm E., Ranger T. (eds.). The Invention of Tradition. Cambridge: Cambridge University Press, 1983.
5. Smith A. D. National Identity. London: Penguin Books, 1991.